

אקדמיה

● ידעון האקדמיה ללשון העברית אלול תשס"א

אורח באקדמיה

מוצגים עתה לשיעורין באתר האינטרנט של המילון (<http://www.oed.com>). את ד"ר וינר קיבל **דורון רובינשטיין**, מרכז המדור לספרות החדשה של מפעל המילון ההיסטורי ללשון העברית. האורח שמע סקירה על האקדמיה ללשון העברית בכלל ועל מפעל המילון ההיסטורי בפרט. הסקירה לוותה בהצגת מאגר המונחים של האקדמיה וועד הלשון ומאגרי הקונקורדנציות של המילון ההיסטורי. בפגישה הובעה תקווה לשיתוף פעולה בין שני המפעלים.

לא מכבר ביקר באקדמיה ד"ר **אדמונד וינר**, מעורכיו הבכירים של *Oxford English Dictionary*. מילון אוקספורד הוא המילון ההיסטורי החשוב ביותר ללשון האנגלית ומן המילונים ההיסטוריים החשובים בעולם: הוא מביא את ההיסטוריה של כל מילה ומילה בלשון האנגלית, למן היקרותה הידועה הראשונה ועד ימינו. מהדורתו הראשונה של המילון התפרסמה באוקספורד בשנים 1884-1928, והשנייה (בעשרים כרכים) בשנת 1989. מהדורתו השלישית עתידה להתפרסם בשנת 2010; חלקים ממנה

המילון ההיסטורי בקונגרס למדעי היהדות

ישיבה מיוחדת של מפעל המילון ההיסטורי של האקדמיה ללשון העברית במחיצת הקונגרס העולמי השלושה-עשר למדעי היהדות התקיימה בכ"ה באב תשס"א (14 באוגוסט 2001) בנוכחות קהל רב. פרופ' משה בר-אשר, נשיא האקדמיה ללשון, פתח את הישיבה בדברים על הישגי מפעל המילון ההיסטורי בארבע השנים שחלפו למן הקונגרס השנים-עשר, וציין את פרות המחקר של המפעל, ובהם כמה פרסומים חדשים: מאגר נתונים המציע את רוב רובה של הספרות הכלולה בספר המקורות לספרות העתיקה (תקליטור); מהדורת התלמוד הירושלמי המבוססת על כ"י לייזן עם מבוא מאת חבר האקדמיה ללשון, פרופ' יעקב זוסמן; ספר המקורות לספרות צפון-אפריקה. פרופ' בר-אשר שיבח את העובדים המדעיים של מפעל המילון ההיסטורי ואת עובדי מדור המחשוב על חלקם בקידום המחקר במפעל המילון. חוקרי המילון ההיסטורי ועובדי האקדמיה הרצו על הנושאים האלה:

- בנימין אליצור הרצה על "מהדורת הירושלמי של המילון ההיסטורי".
- רונית גדיש הרצתה על "מאגר המונחים הממוחשב של האקדמיה ללשון העברית".
- מרדכי מישור הרצה על "השתקפויות של נוסח אחר בכ"י ארפורט של התוספתא".
- אביטל כ"ץ הרצתה על "התקליטור החדש של המילון ההיסטורי ללשון העברית".

מאגר המונחים בשירות הציבור

מאגר המונחים של האקדמיה ללשון העברית עומד מעתה לרשות הציבור באינטרנט. המאגר הוא מקור המידע העיקרי לשאלות הרבות בענייני מינוח המופנות אל המזכירות המדעית. מעתה יוכלו המתעניינים למצוא את מבוקשם בכוחות עצמם. כתובת האתר:

<http://hebrew-terms.huji.ac.il>

ר"ב בעמ" 2

חברים חדשים

בבחירות שנערכו באקדמיה ביום ג' באדר תשס"א (26 בפברואר 2001), נבחרו לחברים פרופ' **אבי הורביץ** ופרופ' **שמא י' פרידמן**. ד"ר **יוחנן ברויאר**, ד"ר **יוסף עופר** וד"ר **משה פלורנטין** נבחרו לחברים יועצים. המשך בעמ" 2

חילופי אישים בוועדי האקדמיה: פרופ' **יוסף יהלום** נבחר ליו"ר ועד הדקדוק; פרופ' **אמציה פורת** נבחר ליו"ר ועד המינוח; פרופ' **אילן אלדר** נבחר ליו"ר ועד הפרסומים.

עוד בגיליון

● "בישוב של יער" (תר"ץ) מאת חיים הזז עם תיקונים בכתב ידו של המחבר

● פרסומים חדשים

חברים חדשים

פרופ' **אבי הורביץ** עוסק בחקר העברית המקראית והלשוניות הקרובות לה, ביחוד בתקופת הבית השני. פרופ' הורביץ הוא איש האוניברסיטה העברית בחוגים ללשון העברית ולמקרא, ומכהן כראש החוג למקרא.

פרופ' **שמא י' פרידמן**, חוקר המשנה, התוספתא והתלמוד ולשוניותיהם, הוא ראש המכון לחקר התלמוד ע"ש שאול ליברמן בבית המדרש לרבנים באמריקה ומייסדו, ופרופ' לתלמוד בבית המדרש לרבנים באמריקה ובמחלקה לתלמוד באוניברסיטת בראיילן.

ד"ר **יוחנן בריאר**, חוקר לשון חז"ל והארמית, מרצה בכיר בחוג ללשון העברית באוניברסיטה העברית, ומשנת הלימודים תשס"ב יכהן כראש החוג.

ד"ר **יוסף עופר**, חוקר המסורה, מרצה בכיר במחלקה לתנ"ך באוניברסיטת בראיילן, ומכהן כראש החוג לתנ"ך במכללת הרצוג באלון שבות.

ד"ר **משה פלורנטינו**, חוקר העברית והארמית בנוסח שומרון, מרצה בכיר בחוג ללשון העברית וללשוניות השמיות באוניברסיטת תל-אביב, ובעת האחרונה סיים את תפקידו כראש החוג וכראש התכנית לעריכת לשון באוניברסיטה זו. ■

תארי כבוד

המכון הלאומי ללשוניות המזרח ותרבויותיהן (INALCO) של אוניברסיטת פריז העניק תואר דוקטור לשם כבוד לפרופ' **יהושע בלאו** על מפעליו המדעיים. בטקס שהיה בסורבון, באמפיאטורן ע"ש רישלייה, נשא דברים פרופ' יוסף תדגי מן המחלקה ללשון העברית במכון; הוא תיאר את הישגיו של פרופ' בלאו בחקר הערבית והעברית ובחקר לשונות שמיות אחרות. לאחר מכן נשא פרופ' בלאו דברים קצרים על סוגיה מדעית בחקר הערבית היהודית.

חברת האקדמיה **נעמי שמר** הוכתרה בתואר דוקטור לשם כבוד של אוניברסיטת תל-אביב לאות הוקרה על תרומתה הייחודית לפריחת תרבותה של ישראל החדשה, הנפרסת על פני ארבעים וחמש שנים; על כישרונה והישיגיה כמחברת שירי זמר, מלחינה ומבצעת, ועל התפקיד רב ההשראה שמילאה בהתפתחות הלשון העברית.

רק החלה להיות שפה חיה, לרשימה שנקבעה בשנים האחרונות, כאשר העברית היא שפה חיה לכל דבר ועל קובעי המונחים להתחשב גם במה שכבר רווח בציבור.

לעתים נקבע המונח העברי לא לפי המונח הלועזי - המסמך - אלא לפי מהותו של המסומן. דרך זו מוליכה לקביעת מונחים שונים בעברית. כך למשל למונח integration נקבע במונחי המתמטיקה **אִסְכּוּם** (תשמ"ה; ובשנת ת"ש **סְכִימָה**), ואילו בתחומים אחרים (במדעי החברה, במדעי החיים ובטכנולוגיה) **פְּלוּל**. רק בשנים האחרונות הועמד לרשות מזכירי הוועדות מאגר מונחים ממוחשב ונתן בידיהם את האפשרות לברר מה נקבע בעבר, וכך להקפיד על תיאום בין הקביעות הקיימות לבין ההצעות של הוועדה.

למאגר יש ערך היסטורי רב כמתעד את התקן ואת הנוהג בתקופה שבה נקבעו המונחים. בעיקר הדבר בא לידי ביטוי בהיבט הדקדוקי: כל המעיין במאגר ייווכח בהבדלים דקדוקיים בין מונחים שנקבעו בשנים שונות.

ערכים ומונחים

היחידות הבסיסיות של המילונים במאגר הן המונחים: המונח יכול להיות מילה אחת או צירוף מילים; המילים המרכיבות את המונח עשויות לבוא בצורה שאינה ערך מילוני, כגון צורת רבים, צורת נסמך, צירוף יחס. כנגד המונח בעברית בא המונח הלועזי.

לכל מילה (תיבה) במונח נקבע ערך מילוני. הערך המילוני הוא הצורה הגרודה של המילה: בשם - צורת היחיד בנפרד; בפועל - צורת הנסתר בבניין הנתון.

לקבלת המידע הנחוץ המאגר מעמיד כמה דרכי אחזור: לפי ערכים, לפי תיבות, לפי שורשים, לפי תיבה באנגלית, לפי תיבה בלטינית. כמו כן אפשר להציג מילון שלם.

תוצאות החיפוש מוצגות מהחדש לישן. כיום יש להקליד את הערכים בכתבים המנוקד. באקדמיה נבנית עתה מערכת שתאפשר אחזור ערכים גם לפי הכתיב חסר הניקוד.

החלת התקן המעודכן במאגר

בכוונתנו להחיל על המונחים את קביעות המינוח התקניות המעודכנות, ובד בבד לשמור על המידע ההיסטורי הגלום במאגר והמשקף את מה שנקבע בתקופות קודמות.

בחודש תמוז תשס"א (יולי 2001) העמידה האקדמיה ללשון העברית לרשות הציבור את מאגר המונחים באתר באינטרנט.

מאגר המונחים מאגד כמאה וחמישים מילונים ורשימות מונחים, ובהם כמאה אלף מונחים שנקבעו בוועד הלשון ובאקדמיה ללשון העברית במשך כתשעים שנים. רשימות המונחים הוותיקות ביותר הן משנת תרע"ב. המילון ה'יצעיר' ביותר במאגר הוא "שמות בזואולוגיה" שראה אור בשנת תש"ס. עוד מילונים במאגר: מונחי המכוננית (תשט"ו), לכלת הבית (תשל"ח), מתמטיקה (תשמ"ה), פסיכולוגיה (תשנ"ד), רפואה (תשנ"ט).

במאגר נכללו מילים בשימוש כללי ומונחים יחידים שלא פורסמו במילונים מקצועיים, והם מיוונו לפי השנים שבהן הם אושרו. המאגר מוגש לציבור בעיצומה של פעולה רחבת היקף של תיקונים ועדכונים. בכל חודש הגרסה הקיימת מוחלפת בגרסה מעודכנת.

המאגר חושף מונחים שהיו נסתרים בפניות נידחות: פורסמו ב"זכרונות ועד הלשון", בגיליונות "לשונו" הראשונים, במילונים שאזלו. עתה הם נגישים לכל מתעניין. לדוגמה: במאגר ימצא המעיין את המילה **מְשָׁחַן** (מְחַסֵּם יְתָר [של קיטור] - superheater) שנודעה לציבור לפני שנים אחדות כחידוש מפתיע, והנה היא מתועדת במילון שהוא כמעט בן שישים (דודי קיטור, תש"ב); ולהפך: המעיין במאגר לא ימצא את 'ש'חרוק', שכן מונח זה מעולם לא נקבע בוועד הלשון. המונח שנקבע הוא **סִלְפּוֹן**, והוא בא בפעם הראשונה ברשימת מונחים לחשמל, לטלפון ולטלגרף משנת תרפ"ט (1929).

חשוב להדגיש שלא כל מילה הכלולה במאגר היא חידוש, וגם אם יש בה חידוש אין הוא בהכרח מבית היוצר של האקדמיה.

מאגר מונחים ולא מילון

מאגר המונחים של האקדמיה אינו מילון האקדמיה; אין בו אלא המונחים מן התחומים שעסקו בהם ועדות המינוח המקצועיות.

כמו כן אין הוא עשוי מקשה אחת, ולמעשה הוא מתאר את פעולת המינוח לאורך השנים. עיון במאגר מלמד כי לא פעם נקבעו תמורת מונח לועזי אחד מונחים עבריים אחדים בתחומים קרובים או רחוקים ובזמנים מזמנים שונים.

אינה דומה רשימת מונחים שנקבעה בעשורים הראשונים של המאה הקודמת כשהעברית

הגהה מאוחרת

מאת ברכה דלמצקי-פישלר

את חלקו הראשון של הרומן "בישוב של יער", בשני כרכים, כתב הזו בימי שבתו בפריז, והוציאו לאור בהוצאת "שטיבל", ברלין-תל-אביב, בשנת תר"ץ, כשנה לפני עלייתו לארץ-ישראל. לשונו המיוחדת והמוצפנת של רומן זה הטילה מהומה בקרב מבקרי הספרות. במיוחד רבתה התלונה על "לשון חידות" ו"תלי תלים של מלים שאינן שכיחות" (אהרן ראובני). אבל היו גם מי שדרשו את הגנאי לשבח. ראש לכולם היה דב סדן, שתיאר את כתיבתו של הזו כ"סמנטיקה מכוונת, מתוך הסמוי שבספרים הישנים אל הגלוי שבביטוי החי" (דברים לזכרו של הזו בישיבת המליאה של האקדמיה ללשון העברית, תשל"ג). ההכרה בחשיבותו המילונית של "בישוב של יער" הביאה לעיבודו המילוני במדור לספרות החדשה במפעל המילון ההיסטורי, ועתה יש בידינו קונקורדנצייה של כל מילותיו.

המרחק בין פריז, מקום מושבו של הזו בימי כתיבת הרומן, לבין תל-אביב, מקום הדפסת הספר והפצתו, הקשה מאוד על התקשורת בין המעורבים בהוצאת הספר, והרומן נדפס בשיבושים רבים. "בישוב של יער" לא נשלם, לא תוקן (חוץ מפרכים XI-X שנדפסו בשינויים בשנת תשי"ד) ולא כונס אל מהדורות כל כתביו. גם בעיזבונו לא נמצאו כתבי יד, תיקונים או חילופי נוסח ללשון הרומן. והנה בימים אלה נתגלה באקראי עותק של "בישוב של יער" ובו תיקונים בכתב ידו של הסופר. מעשה שהיה כך היה: זה שנים שולח בן-ציון פישלר ספרים לרות אַפֶּט בת-שלמה,

מנהלת "מועדון עברי" של ברית עברית עולמית בפריז. בביקורו בפריז בקיץ תשס"א גמלה לו הגב' בת-שלמה במתנת ספרים ישנים שכבר שנים אין להם דורש, ובהם עותק של הרומן "בישוב של יער". בהדרגה נתברר ערכו של העותק הזה. תחילה הובחנו בו תיקונים בכתב יד (כשבעים במספר) בשולי הכתוב ובין שיטיו. רוב הסימנים לא היו אלא תיקונים של טעויות ודאיות ושיבושי הדפסה מובהקים, אולם כמה מהם עוררו תמיהה. הם נראו כהתערבות בנוסח הכתוב עקב שיקול דעת ומתוך ידיעה קרובה. תיקונים כאלה צפויים להתגלות רק אצל "בעל הבית": מחיקה והוספה של מילים, המרות לקסיקליות מפתיעות, חיבור שתי פסקאות והעתקת שורה ממקומה שבראש העמוד לסופו - כל אלה לא נראו כתיקוני קורא לפי תומו, יהא משכיל עד כמה שיהא.

השוואת התיקונים עם כתב ידו של חיים הזו במכתב ששלח לחובר מפריז בשנת 1925, הפכה את ההשערה למסקנה: תיקוני השגיאות הם תיקונו של הזו עצמו. זיהוי כתב היד נתאשר גם בידי רפאל ויזר ושלמה צוקר מן המכון לכתבי יד בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי. הספר ניתן במתנה לאלמנת הסופר, אביבה הזו, שזיהתה אף היא את כתב ידו, ועתה הוא שמור ב"יד למורשת הזו".

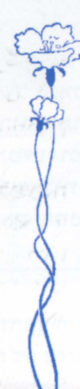
מפתח היד וממקום הימצאו של הספר אפשר להסיק שהזו כתב את תיקונו סמוך מאוד לזמן הדפסת הספר. אין מדובר בחילופי נוסח סגנוניים, הכרוכים בשינויי

טעם והשקפה, אלא בדיוקים על פי הלשון, על פי המקורות ועל פי העניין. נראה שמשום קשיי התקשורת הפעיל הבחור-הזעזער שיקול דעת משלו בכל מקום שכתב ידו של הזו לא היה נהיר לו. "קריאה פרשנית" שכזאת היא מכשלה גדולה שבעתיים, משום שאין הנוסח הנכון ניבט מבעד לטעויות. תיקונו של הזו בשולי הנדפס הם אפוא בחזקת "הגהה מאוחרת", הגהה שלאחר ההדפסה. דוגמאות:

- ולחש לעצמו בלשון מאונפפת **וכדומה** < **ורדומה** (עמ' 229).
- מלמד תינוקות **חמד** להיות אדם כשר וירא שמים < **חייב** (עמ' 241).
- החדרים מכובדים **ומשובצים** סילונו מים < **ומרובצים** (עמ' 245).
- כרשתות **נפגשו** האילנות < **נפרשו** (עמ' 263).
- מלא אימים **נפחדים** נשאר היער על כתפיו < **נפחדים** (עמ' 264).

ויש שזקיקה של הטעות הנדפסת מרחיקים לכת:

- א-א-ח, בקע **בקיעים**, בקע! < **רקיעים** (עמ' 250). הצירוף "בוקע רקיעים" שאול מן הזוהר (תרומה, קל; תצווה קפד), ומשמש כמה פעמים בלשונם של מנדלי וביאליק.
- בין כרים קרועים וכלים מנופצים, מרוסקי איברים ורצוצי מוח... (עמ' 261). לפני המילה "מרוסקי" נוספו המילים "בין יהודים" (ר' מסגרת), מה שמבטל את הצירוף העקיף וחושף תמונת מציאות מחרידה.
- מהלך **בלילה** בסוף החודש, בל יראה ובל ימצא! < **כלילה** (עמ' 270). הדימוי 'כמו לילה בסוף חודש' הוא בבואה של הניב היידי 'ווי סוף חודש די נאכט'.

זר ברכות

אֶלְאָבֵד' הַאֶקְדָּמִיָּה

ד"ר בִּנְיָמִין אֶלְיָצוֹר

ד"ר אֶלְיָקִים אֶיִסְבֶּרֶג

ד"ר אַרְיֵה אֶלְמָנָד

אֶקְבָּלֶת הַתּוֹאֵר דְּאֶקְטוֹר.

261

ת. הזו

בדממה בלא אומר ודברים, נשלו דמעות זו אחר זו. והזהיב ירק האילנות בתוכן כחבילי «הושענות» וכענפי ערבה הנמוכה בברכת המים. כאפרוח שנפל מקנו פרפר לבו ופרכס ככאב של יגון חם ומריר וחביב כריח של לענה מפרחת... בלי הפסק קראה הקוקיה, והרגישה את הלב ועוררה להרהורי-אבל קשים, כביכול, סוף הכלי, לקטורגה, למאסר עולם... סוף הכל להפיח את הנפש בין כרים קרועים וכלים מנופצים, מרוסקי אברים ורצוצי מוח... - והקוקיה קוראת וקוראת ואין עומדת.

מתוך "בישוב של יער" (תר"ץ) מאת חיים הזו, מתוקן בכתב ידו של המחבר.

תלמוד ירושלמי

מהדורת התלמוד הירושלמי היוצאת לאור מטעם המילון ההיסטורי של האקדמיה ללשון העברית מבוססת על כ"י ליידין הנודע, שממנו משתלשלים ויורדים כל הדפוסים. במהדורה שלפנינו מובאת מסירת היסוד במלואה, בציון כל הגהותיה. הירושלמי חולק למשניות ולפסקאות, פסוקים ומשניות סומנו במרכאות, הוכנס פיסוק, ציוני חסרונות, הושלמו השלמות מכתבי יד ומקטעי גניזה, סומנו נוסחים תמוהים בסימני קריאה ועוד - הכול מצוין כראוי, באופן שהמעייין יכול תמיד לשחזר את הנוסח המקורי של כתב היד. מבוא מקיף מאת פרופ' יעקב זוסמן מקדים את המהדורה.

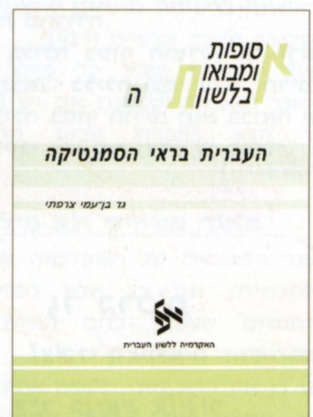
המסורה הבלבית לתורה - עקרונותיה ודרכיה מאת יוסף עופר

המסורה הבלבית נכתבה בחיבור בעל נוסח קבוע, שהיה ערוך על פי סדר המקרא, ונהגו לכתבו בפני עצמו, ולא בשולי כתב היד של המקרא (כמנהג המסורה הטברנית). בספר שלפנינו באה מהדורה של שרידי חיבור המסורה הבלבית לתורה, על פי כתבי היד וקטעי הגניזה, בתוספת הערות וביאור. מהדורה זו מחזיקה 250 עמודים מן הספר, ובכל זאת אינה מקיפה אלא כישית מפסוקי התורה, ומכאן שהחיבור השלם (ששרד רק בחלקו) היה חיבור רב היקף. בחלקו הראשון של הספר ארבעה-עשר פרקים העוסקים במחקר דרכיה, מונחיה ועקרונותיה של המסורה הבלבית ובהשוואה בינה ובין המסורה הטברנית. הספר יצא לאור בשיתוף עם הוצאת הספרים ע"ש י"ל מאגנס.

העברית בראי הסמנטיקה מאת גד בן-עמי צרפתי

הספר שלפנינו עוסק בתופעות סמנטיות כפי שהן משתקפות בלשון העברית לתקופותיה. עניינים כגון נרדפות, דר-משמעות, מעתקי משמעות ושות סמנטיים מבוארים ונידונים כאן על פי נסיבות היווצרותם והשתנותם בלשונו מימי קדם עד ימינו. דיון נרחב נסב על השפעת תרבות האסלאם על העברית בימי הביניים, ובימינו על הנטייה של חלוקת השדה הסמנטי של העברית להזדהות עם זו של לשונות אירופה. רוב התופעות מודגמות במובאות מלשון מקורותינו הקלסיים, ולצדן דוגמאות מדברי סופרים בני ימינו ומלשון הדיבור. כמו כן הובאו דיוניהם של חכמי ימי הביניים, ובייחוד מפרשי המקרא, בשאלות של סמנטיקה - עוד קודם שנוצר המקצוע הזה כענף עצמאי של הבלשנות. את הספר מלווים תוכן עניינים מפורט וכן מפתח מקורות ומפתח מילים.

מאגרים

(תקליטור)

מן המאה השנייה לפסה"נ
עד המחצית הראשונה של המאה האחת-עשרה לסה"נ

מפעל המילון ההיסטורי של האקדמיה ללשון העברית מגיש לציבור מאגר נתונים שנועד מעיקרו לשמש תשתית לחיבור המילון.

המקורות

התקליטור מציע מאגר של למעלה מ-7,000,000 תיבות מתוך מגילות מדבר יהודה וספר בן-סירא; איגרות, תעודות וכתובות; התלמוד והמדרש; התפילה והפיוט; ספרות הגאונים.

המאגר מבוסס על המסירות המהימנות ביותר של המקורות (בדרך כלל כתב היד המשובח ביותר של כל מקור). בכל מקור צוין תאריכה המשוער של עריכתו המקורית ונתונים על תאריכי מסירתו. המקורות ערוכים בסדר כרונולוגי. התיבות מנותחות לערכים, והערכים מנותחים לפי תכונות מבנה (השורש והתצורה).

אחזור המידע

בתכנת האחזור אפשרויות שונות של חיפוש: שורש, ערך, צורות הערך (כגון בריבוי, בתוספת כינוי או אות שימוש), תצורה (פועל לפי הבניין והזמן, שם לפי הניקוד וכן רשימות מילים שונות), צירופים (ערכים או מילים).

התכנה מאפשרת העלאת טקסט על פי שמו, שם מחברו, תאריך חיבורו או הסוג הספרותי שלו.

הקמרה הדרושה לתקליטור

מחשב פנטיום 2 ומעלה; זיכרון 32MB לפחות; נפח דיסק פנוי 2.5GB; צג צבעוני; כונן CD-ROM; תכנת חלונות 98/95 עברית.

מחשב מקינטוש מצויד ב-Virtual PC.

עובדות האקדמיה (מימין לשמאל) סול כהן, אתי מישלי ואנלי וילק בדוכן הספרים של האקדמיה ללשון העברית בשבוע הקונגרס העולמי למדעי היהדות. להצלחה רבה זכתה מהדורת התלמוד הירושלמי שנמכרה בימי הקונגרס במאות עותקים!

מכון מדי"א מציג

בשביל המילים

משחק רביעיות של חידושי מילים

על הספר "רגע של עברית"

מאת חת אלמגור-רמון

הפינה "רגע של עברית" משודרת בקול ישראל כשלושים שנה, מיום שישד אותה הבלשן אבא בנדויד, יועץ הלשון הראשון של רשות השידור. בראשיתן היו הפינות קצרות ובעלות מסר חד וברור, שעיקרו הצגת שיבוש לשון שיכח והצעה לתיקון, והן שודרו במתכונת של דו-שיח בין קריין לקריינית. התכנית זכתה לשיעור האזנה גבוה – היא שודרה לפני מהדורת החדשות החשובה של שבע בבוקר והייתה קצרה ובהירה. הרעיון של פינת לשון עם בוקר התקבל בברכה ובעידוד בקרב מאזיני הרדיו. ואשר לתוכן הדברים – היו ששיבחו בלא גבול, והיו שהשמיעו דברי ביקורת וטענו שהפינה לוקה בפסקנות יתרה, ושיש בה הצעות לתיקון שהן בתחום הסגנון והטעם האישי. בשנת תשל"ד קיבל אבא בנדויד את פרס רשות השידור על תכניתו הצעירה "רגע של עברית". אחר כך הופסק שידורה, אך הוא חודש כעבור זמן קצר בלחץ המאזינים. מאז הפינה משודרת יום יום, וזה שבע-עשרה שנים אני מופקדת על עריכתה. משהיו משדרי הבוקר ברשת ב לגוש שכולו ענייני היום, הועברה הפינה משעתה ההיסטורית, ולאחר נדודים הגיעה לשעתה כיום – סמוך לחדשות ארבע אחר הצהריים. גם אופייה של הפינה נשתנה, ברוח השינויים שפקדו את שידורי הרדיו: הקריינות הרצופה פינתה מעט את מקומה להגשה אישית ונתרבו השידורים המאולתרים. אווירה זו השפיעה גם על "רגע של עברית": הפינות ארוכות יותר עתה, והן נכתבות בלשון סיפורית וחופשית יותר, מהן עוסקות בתקנת הלשון – כפינות הראשונות – אך רבות מתארות תופעות לשון או משלבות תיאור ותיקון יחדיו. כך היה ה"רגע" ממבזק שחרית לסיפור מנחה. המתכונת החדשה הקשתה על מאזיני הרדיו לקלוט בשמיעה אחת את כל הנאמר בפינות, ורבים ביקשו מאתנו להוציא את הדברים בדפוס. בספר "רגע של עברית" כינסנו שלוש מאות פינות. עשרים מהן כתבו מחברים אורחים והן חותמות את הספר. כמקובל בשידור, אין הפינות מסודרות בדרך כלל על פי תוכן או עניין, והמעין יכול למצוא את מבוקשו בעזרת המפתח. אולם יש שקטעים שכנים מעלים סוגיות רצופות. רצף של שלושה קטעים הקשורים זה לזה מובא כאן לפניכם.

בכפ"פה אחת

שני השרים הודיעו כל אחד לחוד: "אני או הוא", והעיתונאים המסקרים הסיקו ודיווחו שמעתה לא יוכלו שני השרים האלה לדור בכפ"פה אחת.

מהי הכפ"פה הזאת, מה כפוף בה ואיך אפשר לדור בה? הכפ"פה שבמשנה היא סל קלוע, בעיקר מכפות תמרים. הכפ"פה שימשה את אבותינו לאחסון, לנשיאת חפצים, להבאת מנחה וגם לסינון נוזלים.

למה נקרא הסל הביתי הזה כפ"פה? אולי על שום כך התמר ואולי מפני שהיא כפופה, וייתכן ששני הדברים נכונים כאחד, כי יש קושרים 'כף' עם 'כפוף'. מכל מקום, הנפוצה שבכפ"פיות הייתה הכפ"פה המצרית, והמשנה במסכת שבת מעידה שמותר לסנן בה יין בשבת. התלמוד, כשהוא מבקש להדגים שיא של חוסר התאמה, אומר: "אין אדם דר עם נחש בכפ"פה אחת". כאן הכפ"פה כבר מושאלת במשמעותה – מקום מגורים.

ומכאן אף היום – שניים שאינם דרים בכפ"פה אחת. הוא או אני – לא נוכל לדור בכפ"פה אחת.

סוגה בְּשׁוֹשֵׁנִים

דרכו סוגה בשושנים.

"בטנך ערמת חטים סוגה בשושנים" מחמיא משורר שיר השירים (3ז) לשולמית היפהפייה. נראה שהיום לא הייתה שולמית עוברת את סף הכניסה לתחרות מלכת היופי, אבל הכול עניין של אפנה.

ערמת חטים סוגה בשושנים – מוקפת מעין גדר של שושנים.

סוגה – מוקפת גדר.

מן השורש הזה אנו מכירים 'סִגְיָה' – גדר או גבול, ו'סוּגָה' – שיש סביבה סייג, שיש סביבה גדר. ואילו דיבר המשורר לא על בטנה של השולמית אלא על צווארה למשל, היה אומר: צווארך סוג בשושנים.

'סוגי' כמו 'סודי' שבביטוי 'בור סודי' – בור מסויד, או כמו 'לוטי' – מכוסה, ובלשון המשרדית – מצורף.

קִיגָה – גדר, לְסִיגָה – לשים גדר או גבול, סוּגָה – מוקפת – כולם משורש אחד.

ומי שדרכו מוקפת גדר של שושנים אומרים עליו: דרכו סוגה בשושנים.

מִן הַקֶּשֶׁר בֵּין סוּגָה – מוֹקֶפֶת – וּבֵין סוּגָה שְׁהוּא מִיָּן?

מה הקשר בין סוגה – מוקפת – ובין סוג שהוא מיין?

במשנה 'סוגי' הוא סל, כנראה סל בעל מחיצות. מי שקנה פרות או ירקות הטעונים מְעָשֶׂר, אומרת המשנה, ושב וקנה מאותו המוכר כמות נוספת, אפילו מאותו הסל, אין מערבים את הפרות לצורך המעשר: "לא יעשר מזה על זה אפילו מאותו הסוג אפילו מאותו המיין". מי שקורא את המשפט הזה בעיניים של בן ימינו יחשוב שסוג הוא מיין. אבל בתקופה ההיא סוג היה סל. סוג – מפני שהוא מסייג – שם סייגים לדברים המונחים בו.

הפילוסופים בימי הביניים כבר השתמשו במילה 'סוגי' במיין עצמים. כשמיינים, מסביר ספר המוסר 'חובות הלבבות' מן המאה הארבע-עשרה, הסוג מתחלק למינים: "תחת כל סוג מהסוגים מינים רבים".

וכך גם בימינו: משפחות בעלי החיים והצמחים מתחלקות לסוגים, וכל סוג מתחלק למינים.

הספר "רגע של עברית", מלווה באיוריה של ציפי אליהו, יצא לאור בהוצאת "צבעונים", ירושלים תשס"א. רות אלמגור-רמון היא יועצת הלשון ברשות השידור מטעם האקדמיה ללשון העברית.

זיכרונות האקדמיה ללשון העברית

מד - מה - מו

לשנים התשנ"ז - התשנ"ח - התשנ"ט

ירושלים
האקדמיה ללשון העברית
התשס"א

אהרן מירסקי ז"ל

בח' באייר תשס"א הלך לעולמו פרופ' אהרן מירסקי, חבר האקדמיה ללשון העברית. פרופ' מירסקי - פרופ' אמריטוס לספרות עברית באוניברסיטה העברית, משורר ומסאי, מבקר ספרות, חוקר המדרש, הפיוט הקדום ושירת ימי הביניים - נולד בפולין בתרע"ד (1914), ועלה ארצה בתרצ"ה (1935).

פרופ' מירסקי היה תלמיד בישיבת "מיר" שבפולין, בוגר בית המדרש למורים "מזרחי" בירושלים, ובמלחמת השחרור השתתף בהגנה על ירושלים. את לימודיו האקדמיים עשה באוניברסיטה העברית בירושלים.

על מחקריו בספרות העברית שנתהוותה מימי הבית הראשון ועד לאחר גירוש ספרד הוענק לו בשנת תשנ"ט פרס ישראל (ר' "אקדם", גיליון 14). פרופ' מירסקי פרסם מאמרים, מסות, שירים ועשרה ספרים. על ספר שיריו "עלי שיח" (1956) זכה בפרס שפירא, ועל ספרו "פיוטי יוסי בן יוסי" (1974) זכה בפרס ביאליק. נוסף על תפקידיו האקדמיים באוניברסיטאות בארץ כמרצה לספרות עברית, יסד פרופ' מירסקי את מפעל מסורות הפיוט באוניברסיטת ברא"ל (1978) וכן את תכנית לימודי תעודה לעריכה באוניברסיטה זו (1987).

לפני שנים אחדות סיפר פרופ' מירסקי: "יצאתי לבקר בנאוהרדק [עיר הולדתו בפולין] עם חבורה של בני העיר, לראות את הבורות שלתוכם השליכו את הנרצחים בני הקהילה, ובתוכם הוריי ואחותי, וראינו שם את קצה גבול הבריאה. כששבנו לארץ ישראל לפתתי אותה בידיי ועל בהונות רגליי הלכתי בה, כי כאן מקור החיים, והיא הפקעת שהבורא ברא ממנה את העולם" (מתוך החוברת לכבוד זוכי פרס ישראל לשנת תשנ"ט).

יהי זכרו ברוך.

המופנות אל המזכירות המדעית. אלא שמעתה, משהועמד המאגר לרשות הציבור באינטרנט, יוכלו המתעניינים למצוא את התשובות בכוחות עצמם.

המאגר מאפשר למעיין להפיק שני סוגים של מידע: האחד לצרכים שימושיים מידיים - קבלת מונח עברי תקני תמורת מונח לועזי; השני - מידע היסטורי על השתלשלות מונחים, אפשרות עיון במילונים ישנים, התבוננות בהבדלים במינוח, בכתב, בדקדוק, במשמעויות וכיו"ב. המאגר אף יכול לשמש קורפוס למחקר בעברית החדשה או נושא מחקר כשהוא לעצמו.

מאגר המונחים הוא גם כלי עזר חשוב בעבודתה השוטפת של האקדמיה: המאגר מסייע רבות לוועדות המינוח, לוועדת הדקדוק ואף למפעל המילון ההיסטורי.

משוב

המזכירות המדעית של האקדמיה ללשון העברית מבקשת מציבור המשתמשים להעיר על כל בעיה שצצה במהלך השימוש במאגר, ובעיקר על בעיות במינוח עצמו. ■

כתבו אורלי אלבק ורונית גדיש.

מלאכת התיקונים והעדכונים

המזכירות המדעית ומדור המחשוב של האקדמיה שוקדים על עדכון ותיקון של מאגר המונחים.

רק בעת האחרונה - עם העברתו של המאגר לבסיס הנתונים oracle8 ופיתוחה של תכנה חדשה לתמיכה במאגר - אפשר לתקן שגיאות, להשלים מידע חסר כגון שורשים ומשמעויות לערכים, ואף להכניס מילונים חדשים בקלות ובמהירות.

כמו כן נדרשת עריכה מילונאית שבמסגרתה עוסקים בבעיות ברישום הערכים: מעמדן של צורות הבינוני, דרך הרישום של ערכים בעלי שני כתיבים או שני ניקודים תקינים (כגון אַקְלוּסִים/אֶקְלוּסִין, פְּלוּמָה/פְּלוּסְמָה, מְעַמְד/מְעַמְד, דו"ח/דו"ח), שאלת מקומן של מילות היחס כערכים וכיו"ב.

בעתיד הקרוב יירשמו ערכים מילוניים גם למונחים באנגלית ובלטינית.

בעת עבודת העדכון צצות בעיות הדורשות בירורים עקרוניים ושיקול דעת דקדוקי או מילוני, ולכן אין להן פתרונות מהירים ומידיים. המזכירות המדעית נועצת בוועדות של האקדמיה לשם כך, וההחלטות שיתקבלו יוחלו במאגר.

המאגר כמקור מידע שימושי

וכמקור לעיון ומחקר

המאגר הוא כמובן מקור המידע הראשון במעלה לשאלות הרבות בענייני מינוח

המשך מעמ' 2

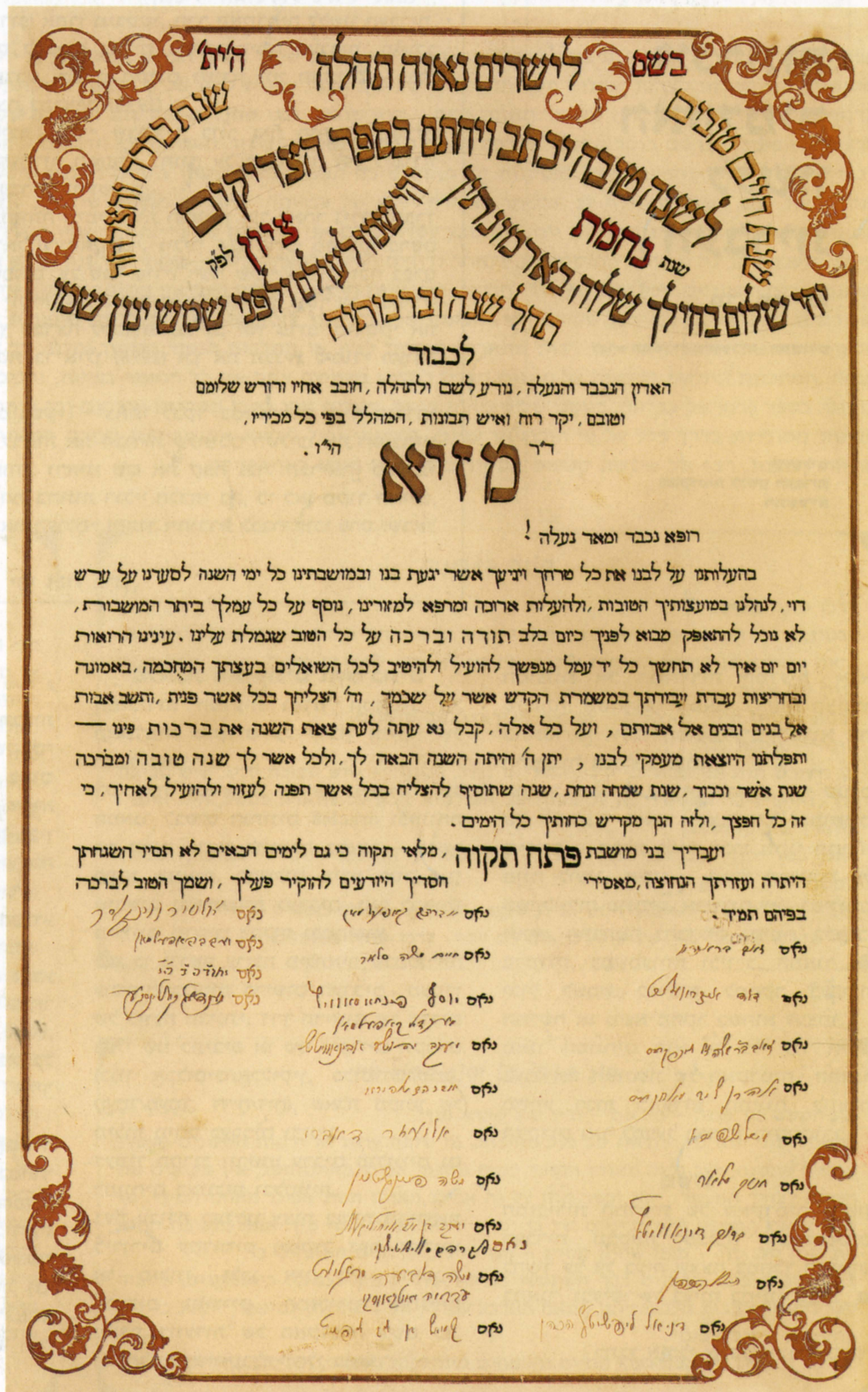
מאגר המונחים

לשם כך הערך נרשם בצורה התקנית המעודכנת של המילה כפי שקבעה האקדמיה. לעומת זאת המונחים באים כפי שהם פורסמו בזמנם. לעתים אפוא יש הבדלים בניקוד ובצורה בין הערך ובין המונח. במקרים אלו נכתבת הערת עריכה ובה נרשם המונח בצורתו התקנית.

הנה כמה דוגמאות להבדלים בין המידע במילונים ובין הקביעה התקנית המעודכנת: במונחי תרבות הגוף משנת תשכ"ג נקבע שם המשחק **פְּדוּר יֶפֶף** (volley ball). לאחר שנים רבות שהמונח בצורתו זו לא נקלט, החליטה האקדמיה לאמץ את המקובל בציבור: **פְּדוּר עֶף** (ישיבה רמא, אייר תשנ"ח; ר' "אקדם", גיליון 15).

במונחי הספרות נקבע המונח **תְּמַסִּיר** תמורת press release, news release, ובמונחי המנהל הציבורי תמורת communiqué (הודעה מטעם גוף רשמי הנמסרת לידיעת הציבור). בעולם האקדמי מילה זו משמשת תמורת handout (דף המחולק לקהל ובו דוגמאות או ראשי פרקים להרצאה). האקדמיה החליטה לאמץ שימוש זה (ישיבה רלח, טבת תשנ"ח).

המילה **כוהל** באה במאגר בשני ניקודים: כְּהֵל, כֶּהֶל. החלטת ועדת הדקדוק שאושרה במליאה (ישיבה רנד, אייר תש"ס) העדיפה את הניקוד בפתח: כְּהֵל.

בשנת תרמ"ח (1888) עלה הדי"ר א"מ מזי"א לארץ-ישראל ונתמנה לרופא מושבות הדרום מטעם הברון רוטשילד. במשך שנים-עשרה שנים טיפל ד"ר מזי"א בחולים בראשון-לציון, בגדרה, בעקרון ואף בפתח-תקווה. בארכיונו שמורות כמה איגרות ברכה לשנה החדשה. לפניכם פתח-תקווה בשנת "נחמת ציון לפי"ק", היא בגימטרייה שנת תרנ"ד (1894). חתומים עליה עשרים ושישה מהמתישבים, רובם עבדו אצל הברון רוטשילד, ובהם כמה מהבולטים באנשי העלייה הראשונה: **אברהם שפירא** מראשוני השומרים העבריים; **שמואל ליפשיץ** מחבר הספר "גידול ירקות בארץ ישראל - הלכה למעשה"; בספרו תרם ליפשיץ לחידוש מונחים בחקלאות. כתבה סמדר ברק.